شیعر و زانست.. بەختیار محەمەد

کە لۆژیکی بیرکردنەوەی زانستت خستە ناو شیعر (ئەدەب)، ئەوا شیعر لە شیعربوون دەکەوێ؛ هەر بۆیەشە شیعر وەك ئەفسانە و ئایین خاوەنی زمانێکی میتافیزیکییە. تۆ سەیرکە، بەلاغەتی زمانی قورئان تا ڕادەیەکی زۆر شیعرییە. مەزموورەکانی تەوراتیش هەمان شتن. لێرەوە بونیادی شیعر نزیکە لە بونیادی ئەفسانە و ئایین.(1)

تۆ دەتوانی زانست بشعرێنی، بەڵام ناتوانی شیعر بزانستێنی. بەنموونە: دەتوانی بڵێی بە پەیژەی پەلکەزێڕینەی وشە دەچمە سەر مانگ، بەڵام لە زانستدا ئەمە قسەی قۆڕە (بەڵکو لە زانستدا، بە تەکنۆلۆژیا، حەقیقەتی چوونە سەر مانگ هەیە). لە خەیاڵی دینییدا، چوونی محەمەد بۆ ئاسمان و هەڵکشانی مەسیح بۆ ئاسمان، هەر لەم چوارچێوە خەیاڵە شیعرییەدان؛ بۆیە ئەمانە لۆژیکی ئەفسانە و شیعرن، نەك لۆژیکی بیرکردنەوەی زانستانە.

ئێمە لە شیعردا (ئەدەب و ئاییندا) دەتوانین نەمر بین، بەڵام لە زانستدا ناتوانین. زانست مامەڵە لەگەڵ ڕاستییە ماددییەکان دەکا، بەڵام شیعر (ئەفسانە و ئایین)، لەپاڵ ئەزموونی ماددیی ژیان، مامەڵە لەگەڵ خەیاڵ و وەهم و فانتازیا و ڕاستییە ڕۆحییەکان دەکا؛ لەم ڕێگایەشەوە تەفسیری واقیعی ژیان و وێنای دیاردەکانی سروشت دەکا.

شیعر، ئەگەر فانتازیای ناماقووڵی تێدا نەبوو، نابێتە شیعر. دەشێ بڵێین: نهێنی نەمریی داستانە مەزنەکانی وەك ئەلیادە و ئۆدیسە لەم فانتازیا ناماقووڵەدایە، کاتێك خواوەند و پاڵەوانەکان کاری سەیر و سەمەرە دەکەن. هەرچی ئەدەبی خەیاڵی زانستییە، پێشبینیی داهێنانی زانستیی دەکا، جودایە لەو فانتازیا سوریالیی و ناماقووڵەی، کە لە زمانی گوتاری شیعردا هەیە. ئەو پێمان دەڵێ، کە لە داهاتوودا دەشێ ئەو دروستکراوە تەکنۆلۆژییە دیاریکراوە بێتە دی. واتە خەیاڵی زانستیی دەشێ ببێتە واقیعی زانستیی؛ لێ لە خەیاڵی شیعرییدا مانگ دەبێتە هاوڕێ و هاودەمی مرۆڤ، وەك کە (بێکەس) دەڵێ:

((ئەی مانگ من و تۆ هەردوو هاودەردین
هەردوو گرفتار یەك ئاهی سەردین)).

ئەمە زمانی خوازەی ناماقووڵی شیعرە، کە بەهای جوانی لە شیعردا دەخوڵقێنێ. بەشێکی گرنگی بەهای جوانیی شیعر لەم زمانی خوازەیەدایە. شیعر وێنەی خوازەیی تێدا نەبوو، بەشێکی زۆری بەهای جوانییەکەی لە دەست دەدا. هەموو گەورەیی (نالی)ش لە وێنە دانسقە

جوانەکانی شیعرەکانیدایە، بەنموونە کاتێك دەڵێ:

((لەبت میم و قەدت ئەلف و زولفت چیم
دەزانی بەو سێیانە طالبی چیم))؛

یانیش کە دەڵێ:

((پێچەیی پەرچەمی و پرچی سیا
هەر دەڵێی مانگە شەوە کوڵمی تیا)).

وەك دەبینین لە هەردوو وێنەکەدا فانتازیای خەیاڵی شیعریی دەگاتە ئەوپەڕی داهێنان و لووتکەی جوانیی خۆی. ڕاستییەکەی هیچ یەکێك لە شاعیرە کلاسیکییەکانمان، لە داهێنانی وێنەی شیعریی ناوازەدا، ناگەنە نالی. هەر لەبەر ئەوەشە، کە لە لیستی ناوی شاعیرە کلاسیکییەکانمان، نالی یەکەمین ناوە. هەر لەبەر ئەم سەرکێشییە و ئەم خەیاڵە ناماقووڵە فانتازییەشە، کە پلاتۆ شاعیران لە کۆمارەکەی خۆی دەر دەکا و پێیان دەڵێ: ((درۆزن))؛(2)چونکە ئەو پێی وایە، کە ئەوان لاسایی ڕووڵەتی شتەکان دەکەنەوە، نەك جەوهەریان، بۆیە ئەو دەڵێ: ((حەقمانە بڵێین، کە هەموو ئەو شاعیرانەی، هەر لە سەردەمی هۆمیرۆسەوە بگرە تاوەکو ئەمڕۆ، تەنها لاساییکەرەوەن، هیچ شتێکی دیکە نین: ئەوان لاسایی وێنەی چاکە و هاوشێوەکانی دەکەنەوە، بەڵام قەت بە خودی ڕاستیی ناگەن))،(3) لەبەر ئەوەش ((پێویستە هونەرمەندی ڕاستەقینە … بایەخ بە ڕاستییەکان بدا، نەك بە لاساییکردنەوەیان…))؛(4) بەڵام با ئەوەش بڵێین، کە پلاتۆ شاعیری تراژیدیی لە کۆمارەکەی دەر دەکا، نەك هەموو شاعیرێك. ئەو لەم بارەیەوە دەڵێ: ((ئەمە بۆ شاعیری تراژیدییش ڕاستە، مادامەکێ لاساییکەرەوەیە…)).(5) ئەو بۆیە دژی شیعریشە، چونکە ((سۆزی هەڵچوون بەهێز دەکا لەبری ئەوەی بێ هێزی بکا، وای لێ دەکا، کە زاڵ بێ، کەچی پێویستە ئەم سۆزە تێکبشکێندرێ، ئەگەر خەڵکی بیانەوێ بەختەوەرتر و چاکەخوازتر بن)). (6) سەرەڕای ئەوەش ئەو دان بە سیحری شیعر دادەنێ و دەڵێ: ((هەستم بە سیحری شیعر کرد، نەخاسمە ئەوەی هۆمیرۆس دایناوە))؛ (7) بەڵام بەو مەرجەش شیعر لە کۆمارەکەی پەسەند دەکا، ((کە بە چاکەی خواوەندان و خەڵکی باشدا هەڵبڵێ…)).(8) سەرباری ئەوەش بەم شێوەیە وەسفی هۆمیرۆس دەکا و پێی دەڵێ: ((یەکەمی شاعیرانی تراژیدیی و مەزنترینیان)).(9) دواجار نابێ ئەوەش لەبیر بکەین، کە ئەو هونەرمەندی نیگارکێشیش لە کۆمارەکەی دەر دەکا، چونکە ئەویش وەك شاعیران لاساییکەرەوەیە، نەك داهێنەر: لاسایی کاری ئەفراندن و داهێنانی خواوەندەکان دەکاتەوە. واتە کاری ئەوان ((کۆپیکردن و گواستنەوە و لاساییکردنەوە و پێچوواندن و خوازەیە، کە قەت ناشێ هاوتا و هاوشانی نموونە و تەرزە ئەسڵییەکە بێ …)). (10) لێرەوە کاری ئەوان تەنها دەرکەوتنە

هیچ شتێکی تر نییە. واتە ((تەنها وەهم و فریو دان و خەیاڵ و چنینی درۆزنانە و وێنەی فریودەر و کێماسی و پەککەوتەیی و کەموکووڕیی…))ـە هیچ شتێکی دیکە نییە (11)؛ بۆیە لەم سۆنگەیەوە پلاتۆ شاعیران و هونەرمەندانی نیگارکێش لە کۆمارەکەی دەر دەکا.

پەراویزەکان:

1- هەمووشمان شاعیرە سۆفییە گەورەکانی وەك مەولانا و شەمسەدین تەبرێزی دەناسین.

2- أفلاطون، الجمهورية، ترجمة: عيسى الحسن (الطبعة الاولى، 2009)، ص 132

3- هەمان ژێدەر ل 449

4- هەمان ژێدەر ل 447

5- هەمان ژێدەر ل 445

6- هەمان ژێدەر ل 459

7- هەمان ژێدەر ل 460

8- هەمان ژێدەر ل 459

9- هەمان ژێدەر ل 459

10، 11- مارتن هايدغر، مدخل الى الميتافيزيقيا، نقله الى العربية: د. عماد نبيل، دار الفارابى (الطبعة الاولى: كانون الثانى 2015)، ص 175

بەختیار محەمەد

گۆڤاری بابەڕوشە ژمارە ١

بابەڕوشە گۆڤارێکی ساڵانەی تایبەتە بە ئەنفال و جینۆساید..

بۆ خوێندنەوەی ئەم گۆڤارە کلیکی ئێرە بکەن..

Babarwsha_N01Download

پەلـــی دارە شەڕەنگێزەکـــان..
شیعر/ کاوە عوسمان عومەر

گەر ڕێیەک
بەرەو دەریاچەی ڕەوشەنی
ڕوخسارت ن□ بێ
پلیکانە مرواریەکانی
مانگێکی ڕەشی قەترانی
دەروازەمە بێ
مەلەکوتی ئاسودەییم
وەرزێکی تر□ بێ
لە نامۆییەکی قەشەنگ، و کەنارێکی
تر لە خەیاڵ، بەرەو
کۆشکە مەڕمە□ یەکانی سپێد□ یەک
کە نووری پرشنگدارتر
لە ڕوخساری خواوەندەکان بێ! ئیتر
تۆیەک کە لە بونێکی تری
چیتر مەڕۆ، بە هەڵاتنی
دوو خۆری نیگاتە
تروسکەی
درەوشاوەی دەروازەی
کوچە سەرسوڕهێنەرەکانی
نێو نمەی بێگەردی بوونمە بێ
وونبوونی کتوپڕتە
تۆوی ڕاڕایی
لە خودی خۆم
لە بێستانی ڕۆحا دەڕوێنێ
چیتر مەڕۆ
هەر جێیەک دوای رۆشتنتە
بۆگوڵاوی
گوڵە لەیلەکی ڕووت ئەپرژێنێ
ئیتر دەزانم
ئاوازی ئەم ئۆرکسترای
غوربەتە تا مەرگی
قەشنگی سەر کەناری زەرد□ پەڕێکا

لە خوێنی ڕەنگپژانا
کۆتایی نا بێ
دەزانم لەوانەیە حەقیقەت
لە سەرھەڵگرتنی ئەبەدیما بێ
دەزانم، ئاسوودەیی تەنیایی من
لە دورخەی تەمھەڵچنی
نێو بێستانی پایزێ
لە سیحری چاو پڕ
فرمێسکی دێوانەییم ئەبێ

شیعر/ کاوە عوسمان عومەر

ھــــــــا یکۆ.. ســمکۆ ئەحمەد ڕەشید

1
ئەو ڕۆژەی دایکم مرد،
ئەوەی لەمن زۆرتر گریـــا
ئاسمان بوو
2
لەسەر گۆڕی دایکم
شەڕی مان و نەمان دەکات ـ
پەپوولەیەک.
3
دەمەوێ لە زەوی ھەڵبێم
وەک خۆر نا
وەک (با) یەکی بە پەلە
4
شەو لەوە تووڕەتر نا بێ
کەی خ□ بەریان د□ بێتەوە
شەپۆلەکان!
5

کوچە کوچەی ئیعراب گەڕام،
شوێن پ□ی□کیم ن□د□زی□وە —
داد پەروەری!
6
لە گۆڕێکی پاندا
یاری تۆپێن دەکەن
منداڵانی ئاوارە!
7
لەم بتخانەی تاریکی□
تێناگەم
ئیبراهیمەکان چ کارەن؟
8
ئەو سەربازەی دوێنێ لە سەنگەرەکەیدا
نەمامێکی ناشت
ئەم ئێوارەیە خۆی نێژرا
9
هێندە ناسکە،
بەرگەی ماچێکی خۆر ناگرێ
بوک□ بەفرینە.
10
لای ڕوو بارەکە،
پێکەوە ڕۆژووەکەمان شکاند
من و ئەسپەکەم.
11
دڵتان ڕاخەن،
بارانێکە بەشی هەموومان دەکات
خۆشەویستی!
12
زریانی شێت،
یاری بە پەنجەکانم دەکات
پیری .
13
چەشنی گەڵا ،
دەستم خستۆتە سەر دڵم
لەم ئێوارە پاییزی□دا
14
د□زخ شەپۆل دەدا یان نا

گرنگ نییە
من لەگەڵ ئاگر ڕاهاتووم.
15
زەردەخەنەی ژنێک،
لە بنەبانی دەمدا دەیشارمەوە
موچڕکی منداڵییم.
16
هەور لەسەر خولەک و چرکەی خۆیەتی،
هاکا لە دایک بوو
باران.
17
دەڕژێمە شەقامە جەنجاڵەکان
لە کەسێک دەگەڕێم پێی بڵێم،
سڵاو هاوڕێم
18
*(نانی پیرۆز،
بە تەنیشت میحرابی کڵێساوە
مشکێک باڵ دەگرێت)
19
گوێ ناگرێ و .. ناگرێ
خەونێک،
تەمەنێکە دەیبینم
20
شاعیرێک بە ئاسمانەوە،
غەزەلی تەنیایی دەنووسێتەوەـ
مانگ!
21
سپێدە کەی ژان دەیگرێت
کەی دەڕوانێتە سەر باخچەی هەتاو
پەنجەرەی شەو؟
22
با شوفێرێکی یاخییە
بێ مۆڵەت
هەورەکان لێدەخوڕێ.
23
کۆتا گۆرانی،
سەری تابووتێکە دادەخاتەوە

پیانۆژەنەکە.

24

بۆ چڵە ناسکەکانی تەنیاییم
دەگەڕێتەوە
ناکۆکی من و با

25

لە هۆڵێکی سارد،
مشتومڕێکی گەرم
دیبەیت!

26

خاڵێک بۆ کۆتایی ئەو جەنگە دانێ
شەش دەیە بەسە
خودای مـــــن.

- ئەم هایکوەم لە ڕۆمانی فرانسیسکۆس قەدیسی من هەڵێنجاوە، کاتێک فرانسیسکۆس باس لە پەیدابوونی شەمشەمەکوێرە دەکات و دەڵێت ، شەمشەمەکوێرە سەرەتا مشکێک بووە لە نزیک میحرابی کڵێسا لەتێک نانی بەرەکەتداری کرماندووە، ئیتر بال□ی گرتووەو بۆتە شەمشەمەکوێرە.

سمکۆ ئەحمەد ڕەشید